

állásával kapcsolatban van. A Makk-összeesküvés valóban utóregzés, folytatása nem is lehet, 1854-re az illúzióknak teljesen vége — de az, ami a szervezkedés programjában a neoabszolutizmus elleni támadás, az szerintünk már 1860—61 előhangja; Károlyi Dénesnek erre az összefüggésre is rá kellett volna mutatnia.

*

Ennyit erről a hat kötetről — ami persze csak mutatvány az erdélyi magyar történetek friss terméséből. De annak abba a részébe tartozik, amely valóban tízezrekhez szól. Láttuk: jól szól.

TRÓCSÁNYI ZSOLT

Nevető Parnasszus

(PARÓDIÁK HUSZADIK SZÁZADI MAGYAR ÍRÓKRÓL. ÖSSZEGYŰJTÖTTE
ÉS VÁLOGATTA SZALAY KÁROLY)

A magyar irodalom történetének egyik legelhanyagoltabb területén végzett gyűjtéséből adott számunkra gazdag anyagot Szalay Károly. Ez a gazdagság azonban viszonylagos, ha az irodalom többi területével hasonlítjuk össze. A humoros műfajokra, s így a paródiára, irodalmi karikatúrára nálunk szinte mindig „rossz idő” járt. Többszörös elnyomatásaink következtében írónk nemzetmentők, politikusok, próféták-agitátorok kényszerültek lenni, s tehetetlen keserűségükből inkább és bővebben fakadt a vádló panasz s a fogcsikorgató dac, semmint a szatíra fölénye s a humor megbocsátó derűje. A magyar polgárság forradalmisága híján nem teremthetett forradalmi művészetet, a dzsentrihez hasonló igyekezet közben bajos lett volna arisztokratákat lámpavasra illesztő dalokat megszólaltatni. A humor, a könnyed szórakozás így szorult ki az irodalomból, s lett a szórakoztató ipar szabad — és jól fizető! — vadászterülete. A múlt század második felében, a hírlapok megszorodása az élclapok seregét is magával vonta, s a különböző humoros műfajokkal itt találkozunk először nagyobb tömegben.

Az irodalmi paródiának többféle haszna van. Belülről kifelé haladva: figyelmezteti az író stílusának, magatartásának modorossá válására, fejlődésében való megtorpanására vagy annak veszélyére. Mert a legnagyobb veszély, ami író — s első sorban kezdőt! — fenyeget, az az, hogy kezdeti sikereivel megelégedve, azok kama-toztatásából kíván élni — s megélni. Osvát Ernő már 1905-ben figyelmeztetett erre: „Milyen tehetségesek a mi kezdőink! Milyen középszerűek — általában — a mi íróink!” A kényelmes, skatulyázó felfogás könnyen ráakasztja az íróra a címkét: munkásíró, parasztíró, humoros író, dunántúli író stb. S jaj neki, ha más területre téved! A kényelmességek, megszokások, „elvárások” falát áttörni: első és egyben legnagyobb próbája minden írónak.

A közönség oldaláról nézve viszont elsősorban egy nagyon is „prózaian” hangzó, de el nem hanyagolható érv szól a paródiák fontossága mellett. Egyszerűen az, hogy az emberek nagyobb többsége olvassa a humoros, vidám munkákat, mint a többi. S így olyan nevekkel, művekkel ismerkedhet meg, melyekkel e nélkül talán nem is találkozott volna. Karinthy Frigyes Így írtok ti című könyvének megjelenése előtt egy évvel Ady Endre már így írt erről:

„Az író-manière-ek műfaja pedig igazán értékes jelenség egy kultúrtársadalomban. Okvetlenül elterjedt, heves és értő olvasás-szokásra vall, ami mégiscsak a leg-szükségesebb az irodalomnak. Ám bizonyos az is, hogy a szóbanforgó francia könyv nem volna ilyen kelendő, ha egyszerűen antológiája volna a kifigurázott íróknak.

S evvel talán egész véleményt mondtam a műfajról. Ez olyasvalami bizony, mint a könyvvígéc. Elélmesen és sokat csatangol az író és a publikum között. Hasznos, derék, kedves kulturális szerep, s úgy szeretném már látni, hogy Magyarországon is nagyon kelljen és elkeljen. Mihelyt többen olvasnának, rögtön megteremnének a több és tehetséges csúfolók is. És nagy gyönyörűség volna, ha mindenki magyar írótkicsúfolónak végre."

Ady itt nemcsak az irodalom-irodalmi élet szükségletére figyelt fel, hanem — mint oly sokszor — ismét felülemelkedett saját sérelmein, mert — jól tudjuk — alig van olyan író, akit annyi közönséges, értetlen, sértő csúfolódás kísért volna pályáján, mint éppen őt.

A paródia közönségre való hatásánál nagy szerepet játszik az, hogy ez a műfaj mintegy megjeleníti, a „gyakorlatban” állítja az olvasó elé azokat az irodalomelméleti problémákat, melyeket a kritika csak az elvont fogalmak nyelvén tud kifejezni. Képszerűbb — ha nem lenne lejárta a szó, azt mondanánk — közérthetőbb formában jut el így az olvasóhoz egy-egy műről, íróról, stílusirányról a szerző mondanivalója.

Ebben — mind e mai napig — Karinthy Frigyes sajátos tehetsége törte az utat s jutott a legmagasabbra. Ő túllépett a travesztian és paródián; nem más környezetbe helyezett dolgokat, nem kevert magasztos az alacsonyrendűvel, hanem, mint Kosztolányi Dezso nagyon találóan mondja: „Egy pár sorban érezteti az író minden munkáját, egy szeplőben az író minden hibáját. Nála humor igazi kritika, alkotó művészet, dolgok, stílusok, világnézetek integrális átfogása. Nem véletlen, hogy ez a fiatal humorista éppen akkor jelentkezett, amikor az irodalomban egy komoly és bátor csoport átértékelte a régi értékeket, és egy mélységesen új művészetről kezdett beszélni."

Maga Karinthy — messzemenő írói tudatosságának példájaként — így határozta meg ez általa teremtetett műfaj lényegét:

„Ezek az én új kísérleteim, melyeknek létrejötte nyilván szükségszerűen következett a kor szellemi törekvéseiből, lényegében tágitották ki ama műfajok lehetőségét, melynek tárgya nem közvetlenül az élet, hanem annak terméke, a kultúra és szellemi világ, s amelyeket tudományos szempontból *élősdí* műfajoknak lehetne nevezni: kitágították, mégpedig egy másik élősdí művészet, a kritika irányában. A képzőművészet szótárából vettem kölcsön egy szót, hogy a műfaj minőségét megkülönböztethessem: s elnevezésem az *irodalmi karikatúra* (a magyar torzkép szó nem fedí pontosan a fogalmat) csakhamar gyökeret vert és ma már használatban is van."

Ez tette lehetővé, hogy Karinthy határozottan különbséget tudjon tenni idevonatkozó írásaiban a konzervatív irodalom s a Nyugat körének bírálatában, s legyen munkája nem jelentéktelen fegyver a megújuló magyar irodalom harcai számára. A konzervatív irodalom ünnepeit nagyjait megsemmisítő, egész életműüket nevetségessé tevő írásokban mutatta be, a Nyugat írói esetében kritikája a stílus modorosságaira irányult. Az „én"-kultuszt, a szimbolizmust, a szecesszió túldíszített formái kinövéseit egy racionalista, valóságira irányuló szemlélet oldaláról bírálta.

Mindezt — úgy véljük — meg kellett említeni részben azért, hogy a kötet fontosságát bizonyítsuk, másrészt viszont a válogatás és szerkesztés során adódott problémáinkat megalapozottabban mondhatjuk el.

A kötetben Karinthy Frigyes szerepel a legtöbb írással. A felszabadulás előtti paródiáfrókat szinte egyedül képviseli. Ez, nagyjából, ismerve a korszak irodalmát: nyilvánvaló. Számunkra itt egy probléma adódik. Nevezetesen az, hogy a századelő megújuló irodalmát nemcsak Karinthy bírálta, hanem a konzervatív irodalom „parodistái” is. „Műveikből” be is sorolt néhányat a szerkesztő. Azt hisszük, itt egy kicsit következetesebben kellett volna eljárni. Így, ebből az anyagból nem domborodik ki annak a hadjáratnak a közönségessége, elvtelensége, tudatlansága — s még inkább a közönség tudatlanságával való visszaélése! — becsületbe vágó rágál-

mazása. E kötet nyilvánvalóan nem a szakma szűk körébe tartozók számára készült, hanem az ún. „szélesebb közönség” számára. Anélkül, hogy e kötet olvasóit lebecsülnénk, mégis azt mondjuk, nem értett volna ezt a problémakört plasztikusabban bemutatni. Nem kritikai kiadást kérünk számon! Csak nem-irodalomszakos tanárok számára is némileg alaposabb szemléletességet. Ma már aligha van — s ha van, magára vessen — olyan olvasó, akit egy-egy ocsmány Ady-paródia eltántorítana a költő tiszteletétől. De sokkal inkább láthatná és becsülhetné azt a küzdelmet, melyet neki s társainak meg kellett vívni.

A kötet későbbi részeiben ez a probléma nem áll már fent. „Húsba vágó”, „vére menő” paródia itt már nem található, legfeljebb erőteljesebb vagy mértékletesebb, találó vagy csak megközelítő.

A kötetben Karinthy Frigyesen kívül még tizenhárom szerző szerepel. Ezek közül kötetben is megjelentek paródiái Bárány Tamásnak (...és így írunk mi), Benjámin Lászlónak (Kis magyar antológia), Darvas Szilárdnak (A csodálatos papagáj) és a jugoszláviai Bogdánfi Sándornak (Sirodalmunk könyve).

Sokféle paródiatípussal találkozunk itt. Egyes művet, szerzői életművet, írói-emberi mentalitást, stílusbeli modorosságot — olykor ficamot — tollhegyre tűző írást. Olykor egy találó szójáték deríti fel az olvasót s mutat egyben a lényegre. Mint pl. Örkény István — parodizálva Déry Tibor Simon Menyhért születése című írását, ezt az alcímet adja: „Ahol a Madám se jár”. Nem egy szót, hanem mindössze egyetlen betűt (madár-madám) változtatott, s ezzel egyúttal a mű cselekményére is tudott utalni.

Legsikerültebbek szerintünk azok az írások, ahol a szerzők — Karinthy példáját követve — túl tudtak emelkedni az egyes műveken, s rámutattak az írói életmű egészére. Akadt néhány — sajnos nem sok — eset, amikor egy-egy író fejlődésének több szakaszát is be lehetett mutatni. Elsősorban a Csoóri Sándoré és a Kassák Lajosé tűnik ezek közül szembe. Ez utóbbit Szalay Károly egymaga végezte el, sikerrel.

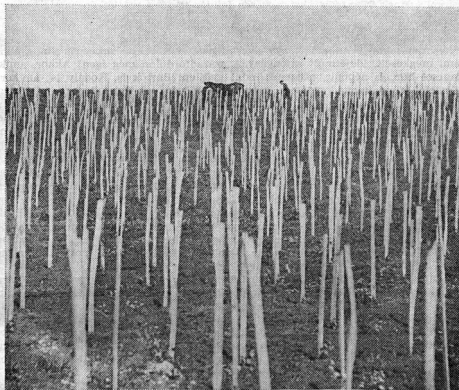
A paródia lényegében meglevő tulajdonságok túlhajtása, ad absurdum vitele. De éppen itt kell a paródiászervezőnek vigyázni, mert e módszer könnyen saját ellentétbe csap át. Bárány Tamás Kodolányi-paródiájában pl. olyannyira halmozza a Kodolányi által konstruált ómagyar nyelv ferdüléseit, hogy szinte egyetlen értelmes szó sincs az írásban, s aki nem tanult nyelvtörténetet, az bizony bajosan tud ebben mulatságot találni. Ilyen esettel nem sokkal találkozunk, s Bárány Tamás írásait — éppen ezért tűnt fel ez! — is elsősorban a visszafogottság jellemzi. Sőt! Sarkadiról és Sánta Ferencről írva alig-alig tud parodisztikus elemeket felmutatni.

A paródiáirók, s a kötet szerkesztője is elsősorban az olvasóközönség „mulattatására” hozta létre ezeket a műveket. A játékos szándék azonban komoly irodalomtörténeti értékeket is hordoz, mint arra korábban utaltunk. S e két tényező nem egymás mellett van, hanem nagyon is szorosan összefügg. Azaz: aki nem ismeri a parodizált írókat, műveket, nem hallott az irodalmi életéről, annak bizony ez a kötet csak furcsaságok gyűjteménye marad. Ezek szerint a kevés számú „művelt olvasó”-nak készült volna az antológia. Azt hisszük, semmi esetre sem. E problémát úgy vélnénk áthidalhatónak — illetve most már csak „véltük volna” —, ha a szerző nem sajnál néhány magyarázó jegyzetet az olvasótól. Pl. Mi az a duk-duk?, amivel Adyt oly sokat gúnyolják. Az sem értett volna — korábban erről már szóltunk —, ha a századelő irodalmi küzdelmeiről is olvashattunk volna néhány tájékoztató mondatot. Ugyanezért tartjuk igen szűkre szabottnak a szerkesztő utószavát. Ha valaki tudja, akkor elsősorban ő az, hogy e kérdésnek milyen kevés a szakirodalma, s egy kis szűk szakértő kört leszámítva a közönség — önhibáján kívül — e kérdésekben igen járatlan.

A kötetbe — igen szerencsésen — fiatal írók, továbbá a szomszédos országokban élő magyar írók is bekerültek. Ebből következne — illetve kellett volna következnie

—, hogy a kevésbé ismertekről (itt szándékosan nem írunk le egyetlen nevet sem) néhány tájékoztató szót kapjunk. A cél az lett volna, hogy az olvasó „tudatosan nevéssen”, ne csak a felületi furcsaságokat vegye észre, hanem a lényegét megismerve és megértve váljon ez a különben igen hasznos könyv a szó legteljesebb értelmében „hasznos mulatsággá”. (*Magvető, 1975.*)

BESSENYEI GYÖRGY

KORNISS PÉTER: „SORAKOZÓ SOVÁNY KARÓK...”